

Yeni Güvenlik Yaklaşımı Çerçevesinde Çevresel Güvenlik

Environmental Security Within The Framework Of The New Security Approach

Zerrin Ayşe ÖZTÜRK*

*Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

E-mail: zerrin.ayse.ozturk@ege.edu.tr

 ORCID: orcid.org/0000-0002-6585-3448

Öz

Bu makale, yeni güvenlik yaklaşımları çerçevesinde çevresel güvenlik kavramını ele almaktadır. Çalışmada temel çevresel yaklaşımlar, çevresel tehditlerin kapsamı ve boyutları çerçevesinde küreselleşme ile olan ilişkilerinin yanı sıra çevresel güvenliğin kökenleri, kavramsal gelişimi ve çevresel güvenliğin boyutları irdelenecektir. Çevresel tehditler, ulusal ve küresel güvenliği doğrudan etkilemekte olup, göç, toplumsal istikrarsızlık ve çatışmaları tetikleyerek, ekonomik ve politik dengeleri tehdit etmektedir. Bu bağlamda, çevresel güvenlik kavramı, devletlerin ulusal güvenlik stratejilerine eklenmesi gereken bir unsur olmaktan çıkmış, küresel ölçekte tüm toplumları ve aktörleri etkileyen temel bir güvenlik meselesi haline gelmiştir. Çalışma, çevresel güvenliğin ekolojik, insani ve toplumsal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Çevresel tehditlerin küresel doğası, uluslararası iş birliği ve çok taraflı stratejiler geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda makale, mevcut çevresel güvenlik anlayışının insanmerkezci yaklaşımlardan çevremerkezci bir perspektife evrilmesinin gerekliliğini savunmaktadır. Gezegenin sürdürülebilirliği ve tüm canlıların refahını merkezine alan politikalar hem çevresel hem de insani güvenliği güçlendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel güvenlik, Çevresel tehditler, Yeni güvenlik, İnsanmerkezci yaklaşım, Çevremerkezci yaklaşım.

Abstract

This article addresses the concept of environmental security within the framework of new security approaches. The study will examine key environmental approaches, the scope and dimensions of environmental threats, their relationship with globalization, as well as the origins, conceptual development, and dimensions of environmental security. Environmental threats directly affect national and global security by triggering migration, social instability, and conflicts, thereby threatening economic and political balances. In this context, the concept of environmental security has evolved beyond being merely an element of national security strategies and has become a fundamental security issue that impacts societies and actors on a global scale. The study highlights that environmental security is an integral part of ecological, human, and societal security. The global nature of environmental threats requires international cooperation and the development of multilateral strategies. In this context, the article argues for the transformation of the current understanding of environmental security from anthropocentric approaches to an ecocentric perspective. Policies that prioritize the sustainability of the planet and the well-being of all living beings will enhance both environmental and human security.

Keywords: Environmental security, Environmental threats, New security, Anthropocentric approach, Ecocentric approach.

To Cite This Article/Bu Makaleye Atıf İçin: Öztürk, Z. A. (2024). Yeni Güvenlik Yaklaşımı Çerçevesinde Çevresel Güvenlik. *Journal of Diplomatic Research*, 6(2), ss. 23-43.

Giriş

1960'larda gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan çevre duyarlılığı, 1970'lerde çeşitli konferanslar ve sözleşmelerle uluslararası gündeme taşınmıştır. Geleneksel olarak askeri tehditlerle sınırlandırılan güvenlik anlayışı, giderek ekonomik, toplumsal ve çevresel tehditleri de içeren bir çerçeveye evrilmiştir. Çevre ve güvenlik arasındaki bağlantıyla ilgili tartışmalar, 1980'lerde başlayan güvenliğin eleştirel bağlamda yeniden tanımlanması ve güvenliğin genişletilmesi ve derinleştirilmesi çabalarının bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede günümüzde *çevresel güvenlik* kavramı hem teorik olarak hem de uygulamada kabul gören, başta devletler olmak üzere tüm uluslararası aktörlerin politikalarında yer verdikleri önemli bir yaklaşımdır.

21. yüzyılın küresel güvenlik dinamikleri çerçevesinde geleneksel askeri tehditlerin çok ötesinde uluslararası düzeni ve uluslararası toplumu tehdit eden yeni güvenlik tehditlerinin etkileri çok daha fazla görünürlük kazanmıştır. Yeni güvenlik tehditlerinden biri olarak çevresel güvenlik, doğrudan ulusal güvenlik, uluslararası güvenlik ve insan güvenliği ile bağlantılı olan, doğal kaynakların sürdürülebilirliğinden iklim değişikliğine biyolojik çeşitlilik kaybından hava ve su kirliliğine kadar çok çeşitli çevresel risk ve tehditleri içeren bir çerçeve içermektedir.

Bu makalede çevresel güvenlik kavramı yeni güvenlik yaklaşımı çerçevesinde ele alınarak, kısaca çevre kavramı, temel çevresel yaklaşımlar, çevresel tehditlerin kapsamı ve boyutları çerçevesinde küreselleşme ile olan ilişkileri incelenecektir. Ayrıca, çevresel güvenliğin kökenleri, kavramsal gelişimi ve çevresel güvenliğin boyutları da ele alınacaktır.

Uluslararası Çevre Sorunlarının Kısa Tarihi ve Temel Kavramlar

Ekoloji, insanlığın doğa ile ilişkilerinin bir ürünü olarak özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişme gösteren bir bilim dalıdır. Klasik ekoloji bitkilerin ve hayvanların tek tek ya da

gruplar halinde çevreleriyle olan etkileşimlerini inceleyen bir bilim dalı olarak gelişmiştir. Çağdaş ekolojiyi klasik ekolojiden ayıran en önemli özelliklerinden biri bütünselliktir. Çağdaş ekolojideki bütünsel yaklaşım, doğadaki ilişkileri bir bütün halinde ele alarak, canlı ve cansız varlıkların birbirlerine bağlı ve bağımlı olduğunu vurgulayan bir bakış açısını ve bilimsel yöntemi ifadelendirmektedir. *Ekoloji* ilk kez 1866 Alman biyolog Ernst Haeckel tarafından "canlı varlıkların yaşam ortamlarıyla olan ilişkilerini inceleyen bir disiplin" olarak kullanılmıştır. Haeckel ekoloji sözcüğünü Yunanca iki sözcükten türetmiştir: Bunlardan ilki, yaşanan yer/yurt/ev anlamına gelen *Oikos* ve bilim/söz/söylem anlamına gelen *logia/logos* (Kışlalıoğlu & Berkes, 1990). Bu çerçevede, ekolojinin dört temel farklı anlamı vardır: Doğa olarak ekoloji; maddi gerçeklik, tüm canlıların varoluşunun maddi temelidir. Bilim olarak ekoloji; canlıların yaşam ortamlarının bilimidir. Düşünce olarak ekoloji; insanın varoluşu hakkında bilinen görüşleri kapsayan ve ne yapmak gerektiğine ilişkin kurallar öngören ekolojik yaklaşımlardır. Hareket olarak ekoloji ise, ekolojik düşünceye uygun olarak toplumun dönüştürülmesini amaçlayan siyasi etkinlikler ve ekolojik hareketler olarak tanımlanabilir. Günümüzde ise ekolojinin farklı kullanım alanları vardır: ilk olarak, kentsel ekoloji, ekolojik kavramlar temelinde kentlerin gelişimini incelemektedir. İkinci olarak, kültürel ekoloji, antropolojinin bakış açısıyla doğa ile kültür arasındaki ilişkileri irdelemektedir. Son olarak, psikolojik ekoloji, çevrenin biyofiziksel özellikleri ile bireyin davranışı arasında doğrudan ilişki kuran çalışmalar bütünüdür.

Doğa, insanın dışında oluşan ve herhangi bir insan müdahalesi olmaksızın ortaya çıkarak gelişen her şey - maddi dünya - olarak tanımlanabilir. Toprak, toprak altı zenginlikler, su, hava, bitkiler ve hayvanlar doğayı oluşturmaktadır. Doğa yalnızca doğal varlıkları değil, aynı zamanda onların oluşunu ve örgütlenmesini yöneten ilkelere de içermektedir. Zaman içinde insan etkinlikleri doğadaki ilişki dizgelerinin bozulmasına yol açmıştır; bir diğer deyişle, doğanın dengesi

bozulmuştur. Doğanın dengesi ile ekolojik denge kavramları aslında aynı olguyu açıklamak için kullanılmaktadır. Öte yandan, *ekosistem* kavramı ise 20. yüzyılın sonlarına doğru Almanya, Rusya ve Amerika'da yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur. Tüm bu araştırmaların bir araya getirilmesi ile İngiliz biyolog Charles Elton 1927'de *Hayvan Ekolojisi* adlı kitabını yayınlamıştır. 1935 yılında İngiliz botanikçi Arthur Tansley ise canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinin dinamik bir sistem oluşturduğu fikrini öne atarak ekosistem kavramını literatüre kazandırmıştır. Bu çerçevede *ekosistem* "belli bir alanda yaşayan ve birbirleriyle sürekli etkileşim içinde olan canlılar ve bunların cansız çevrelerinin oluşturduğu bütün" olarak tanımlanmaktadır (Kışlalıoğlu & Berkes, 1990).

Genel bir tanımla *çevre*, insan etkinlikleri ile canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzunca bir süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır. Böyle tanımlandığında, çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmaz. Bu bağlamda çevreye dahil olan temel öğeler arasında insanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar, canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, toplumsal nitelikteki tüm etkenler sayılabilir. Çevrenin canlı (biyotik) öğeleri; insanlar, bitki örtüsü, hayvan topluluğu ve mikro-organizmalardır. Öte yandan, çevrenin cansız (abiyotik) öğeleri ise, iklim, hava, su ve yeryuvarının yapısıdır. 1970'lerden itibaren kavramın içeriği genişleyerek, insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümü anlamında kullanılmaya başlamıştır. Türkiye'deki 1983 tarihli *Çevre Kanunu'*na göre *çevre*, "canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam" olarak tanımlanmaktadır (Çevre Kanunu, 1983). Farklı sınıflandırmalara tabi tutulabileceği gibi, nitelik açısından fiziksel çevre ve toplumsal çevre; mekânsal boyutları açısından kırsal ve kentsel çevre; ölçek bakımından da yerel, bölge-

sel, ulusal ve uluslararası boyutları ile çevreden söz etmek mümkündür.

Tarihsel açıdan ele alındığında uluslararası çevre sorunlarının öncülleri ya da günümüzde *uluslararası çevre sorunları* olarak kabul edilen meselelerin en erken örneklerine 14. yüzyılda İngiltere ve İspanya arasındaki balıkçılıkla ilgili sorunları ele alan müzakere ve anlaşmalarda rastlamak mümkündür. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, çeşitli ülkeler balık avlama ve avlanma sahalarının paylaşımı sorunlarını ele alan 40'tan fazla ikili anlaşmaya imza atmıştır. Öte yandan, 1800'lerin sonlarında aşırı avlanma sonucu fok balığı popülasyonlarında yaşanan ciddi azalmalar sonucunda bölge devletleri, Kuzey Pasifik'te açık deniz fok avcılığını yasaklamış; Arktik bölgesinde ise av sezonunu sınırlandırmak üzere anlaşmaya varmışlardır. Yine aynı dönemde hayvanlar ve bitkilerdeki bulaşıcı hastalıklarla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 19. yüzyılın bir başka önemli meselesi de nehirlerin kirlenmesi ve nehir yönetimi konusudur (O'Neill, 2017). Genel olarak, 19. yüzyılda devletlerin çevresel anlamda üzerinde durdukları iki geleneksel sorun mevcuttur: doğal kaynakların kirlenmesi ve bu kaynakların korunması. Bu çerçevede, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında uluslararası çevre politikası oldukça sınırlı bir gündeme sahiptir.

1900'lerin başından itibaren insan kaynaklı çevresel etkilerin sonuçları konusunda daha geniş bir yelpazede uluslararası çabalar görmek mümkündür. Örneğin, belirli bitki ve hayvan türlerinin tehdit altında olduğu ve korunması gerektiği düşüncesi ile *Afrika'daki Yabani Hayvanların, Kuşların ve Balıkların Korunması Sözleşmesi* 1900 yılında Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, İtalya, Portekiz, İspanya ve Kongo tarafından imzalanmıştır. Hiçbir zaman yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen bu sözleşme, yaban hayatının korunmasına ilişkin en eski çok taraflı anlaşmalardan biri olarak kabul edilmektedir. 1933 *Londra Sözleşmesi* olarak da bilinen *Fauna ve Floranın Doğal Haliyle Korunmasına İlişkin Sözleşme* ile dönemin sömürgeci devletleri, birçok Afrika bitki ve hayvan türünün

ancak büyük doğal parklar ve rezervler oluşturarak korunabileceğini kabul etmiştir. Öte yandan, kuşların aşırı ve mevsimi dışında avlanmasının kuş popülasyonlarına çok büyük zararlar verdiğinin anlaşılmasıyla, 1902 ve 1950 yılları arasında ABD ile Kanada, Danimarka ile İsveç ve ABD ile Meksika arasında pek çok iki taraflı anlaşmalar yapılmıştır (O'Neill, 2017).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bir taraftan balıkçılık, nehir yönetimi ve nesli tükenmekte olan türlerin korunması gibi konular uluslararası gündemin merkezinde yer almaya devam ederken, diğer taraftan uluslararası çevre sorunlarının sayısı ve çeşitliliği artmaya devam etmiştir. Çevre sorunları giderek daha bütüncül bir şekilde ele alınmaya başlanmış, sadece türler değil, yaşam alanlarının da korunmasına önem verilmeye başlanmıştır. 1950'lerde açık denizlerdeki petrol kirliliğinin yanı sıra çeşitli kimyasal atıklar, kanalizasyon atıkları ve diğer zararlı atık maddelerden kaynaklanan deniz kirliliği uluslararası gündeme alınmıştır. Nükleer enerjinin yönetimi ve 1960'ların başlarında atmosferik nükleer testlerden kaynaklanan radyoaktif kirliliğin ortadan kaldırılması için uluslararası çabalar ortaya konulmuştur. Stratosferik ozon tabakasının incilmesi 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında uluslararası gündeme girerken, iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve çölleşme sorunları 1980'lerin sonları ile 1990'ların başlarında uluslararası boyutta tartışılmaya başlanmıştır (O'Neill, 2017).

1970'lerden itibaren çevre sorunları önce ulusötesi ve sonrasında küresel bir boyut kazanmıştır. Uluslararası çevre sorunlarına ilişkin devletler arası müzakereler, konferanslar ve neticesinde imzalanan antlaşmalar, devletlerin çevre sorunlarını giderek daha fazla çok taraflı meseleler olarak el aldıklarının bir kanıtıdır. 1972'de Stockholm'de düzenlenen *Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Çevresi Konferansı*, çevreyi uluslararası bir mesele haline getiren ilk uluslararası konferanstır. *Stockholm Deklarasyonu* ve *İnsan Çevresi Eylem Planının* imzalandığı Stockholm Konferansı, sanayileş-

miş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında ekonomik büyüme, hava, su ve okyanus kirliliği ile dünya çapında insanların refahı arasındaki bağlantı konusunda bir başlangıç oluşturmuştur. Stockholm Konferansı'nın en önemli sonuçlarından biri de *Birleşmiş Milletler Çevre Programı*'nın kurulmasıdır (United Nations, Conferences). Konferansa katılan devletler, konferansı takip eden yıllarda hükümetlerinin altında birer çevre müdürlüğü ve hatta çevre bakanlıkları kurmuşlardır. Ancak, Soğuk Savaş döneminin devamında çevre sorunları uluslararası gündemin dışında kalmıştır.

Soğuk Savaş'ın bitişiyle 1992 yılında Brezilya'nın Rio de Janeiro şehrinde düzenlenen *BM Çevre ve Kalkınma Konferansı*, 179 ülkeden siyasi liderleri, diplomatları, bilim insanlarını, medya temsilcilerini ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirmiştir. *Dünya Zirvesi* olarak bilinen bu konferansta, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili yeni stratejiler öneren *Gündem 21* ve *Rio Sonuç Bildirgesinin* yanı sıra *BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*, *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* ve *Orman Yönetimi İlkeleri Deklarasyonu* imzalanmıştır. Ayrıca konferansla birlikte, *Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu* kurulmuştur. Üçüncü BM çevre konferansı ise 2002 yılında Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde düzenlenmiştir. *Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi* olarak bilinen bu konferans, küreselleşmenin etkileri ve çevreye saygıyı dikkate alan bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için alınacak bir dizi faaliyet ve tedbiri kapsayan hükümler içeren bir *Siyasi Deklarasyon* ve *Uygulama Planı* kabul etmiştir. Yüzden fazla devlet ve hükümet başkanının yanı sıra on binlerce hükümet temsilcisi ve sivil toplum kuruluşunun katıldığı zirvede su, enerji, sağlık, tarım, biyolojik çeşitlilik ve diğer önemli çevre konularıyla ilgili kararlar alınmıştır. Ayrıca bu zirvede, başta Afrika ülkeleri olmak üzere tüm dünyada yoksulluğun ortadan kaldırılması için küresel bir dayanışma fonu oluşturulması kararlaştırılmıştır (United Nations, Conferences).

Çevresel Yaklaşımlar: İnsanmerkezci ve Çevremerkezci Yaklaşımlar

Çevre felsefesi ve çevre politikaları bağlamında *insanmerkezci (antroposentrik)* ve *çevremerkezci (ekosentrik)* yaklaşımlar, insanın doğayla olan ilişkisine dair iki temel bakış açısını temsil etmektedir. Bu yaklaşımlar, doğal kaynakların kullanımı, çevre koruma politikaları ve ekolojik sürdürülebilirlik gibi konularda oldukça perspektifler sunarlar. İki yaklaşım arasındaki temel fark, insanın doğadaki yerini ve doğanın değerini nasıl algıladığıyla ilgilidir.

İnsanmerkezci (antroposentrik) yaklaşım, insanın evrendeki en önemli varlık olduğunu ve doğanın insan ihtiyaçları doğrultusunda kullanılabileceğini savunan bir bakış açısıdır. Bu yaklaşım, çevreyi insan refahı ve çıkarları doğrultusunda bir araç olarak görür. Doğal kaynakların kullanımı, doğanın insanlara sağladığı faydalar üzerinden değerlendirilir ve insan ihtiyaçları her şeyin önünde gelir. Doğal düzen, toplumsal düzenin karşıtı olarak görülür. İnsan doğaya egemen olmalıdır. İnsanmerkezci yaklaşımın temel özelliklerinden biri, doğanın araçsal değeridir. İnsanmerkezci yaklaşıma göre doğa, insanlara hizmet etmek için vardır ve değeri, insanlara sağladığı faydalardan gelir. Yani, doğanın değeri, ekosistemlerin ya da türlerin kendi başına var olmalarından değil, insanlara sunduğu yararlarından kaynaklanır. İkinci bir özelliği, insan ihtiyaçları odaklı oluşudur: bu yaklaşımda çevre sorunlarına olan yaklaşım, insanların refahını koruma ve sürdürme temeline dayanır. Çevresel kaynakların korunması veya iyileştirilmesi, uzun vadede insanlara fayda sağlayacaksa önemlidir. Bir başka özelliği de kısa vadeli bir yaklaşım oluşudur: İnsanmerkezci yaklaşımlar genellikle kısa vadeli çözümleri ve insanın çıkarlarına odaklanır (Thompson, & Barton, 1994). Örneğin; ormanların korunması, tarım alanları gibi ekonomik kaynakları sürdürülebilir şekilde kullanma amacı taşıyorsa değerli kabul edilir. Son bir özelliği de teknolojiye duyduğu sonsuz güvendir: İnsanmerkezci yaklaşım, çevre sorunlarını teknoloji ve bilim yoluyla çözebileceği inancına dayanır. Doğal kaynakların aşırı kul-

lanımı veya çevresel bozulmalar, genellikle teknolojik yeniliklerle telafi edilebilir olarak görülür.

İnsanmerkezci yaklaşım, doğanın sadece insan ihtiyaçlarına yönelik bir araç olarak görülmesini eleştiren çevre aktivistleri ve felsefeciler tarafından sıkça eleştirmektedir. Bu bakış açısının doğaya zarar verdiği ve çevresel bozulmaları artırdığı düşünülmektedir. Doğal kaynakların aşırı tüketimi ve çevresel tahribat, sadece insanın kısa vadeli çıkarlarına odaklanan politikaların sonucunda ortaya çıkartabilmekte; bu da sürdürülebilirliği ve ekosistemlerin uzun vadeli sağlığını tehlikeye atmaktadır. Bu çerçevede şekillendirilen çevre politikaları, insan için bir yararın söz konusu olmadığı durumlarda ne ekolojik sorunları saptama ne de koruyucu önleme başvurma kaygısı taşımayacaktır.

Çevremerkezci (ekosentrik) yaklaşım, insanmerkezci- liğin bir eleştirisi olarak gelişmiştir. Bu yaklaşım doğanın ve tüm canlıların insanlardan bağımsız olarak da kendi başlarına bir değere sahip olduklarını savunan bir bakış açısıdır. Bu anlayışa göre, insan doğanın bir parçasıdır ve doğa sadece insanlar için değil, tüm canlılar için değerli ve korunması gereken bir bütündür. Çevremerkezci yaklaşım, doğanın insanlara sağladığı faydaların ötesine geçerek, ekosistemlerin ve biyolojik çeşitliliğin kendiliğinden değerli olduğunu vurgulamaktadır. Çevremerkezci yaklaşımın temel özelliklerinden biri, doğanın kendiliğinden değerli olmasıdır: bu yaklaşıma göre, doğanın değeri insanlara sağladığı faydalardan bağımsızdır. Canlı türleri, ekosistemler ve doğanın kendisi, var oldukları için değerlidirler. Bu, biyolojik çeşitliliğin korunmasının sadece insan faydası için değil, ekosistemlerin devamlılığı için de gerekli olduğu anlamına gelmektedir. İkinci bir özelliği, bütüncül bir yaklaşım olmasıdır: bu anlayış, ekosistemlerin bir bütün olarak korunmasını ve insanları doğanın bir parçası olduğu görüşünü savunmaktadır. Doğal dengiyi bozacak her türlü insan müdahalesi ekosistemlerin bozulmasına yol açabilecektir. Bir diğer özelliği, uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmasıdır: Çevremerkezci

yaklaşım, kısa vadeli insan çıkarları yerine uzun vadeli ekolojik sürdürülebilirliği ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle, doğal kaynakların aşırı kullanımına karşı olduğundan çevresel bozulmaları önlemek için daha dikkatli ve uzun vadeli bir yaklaşımı savunmaktadır. Son olarak da tüm canlıların eşitliği ilkesine sahip olduğundan, bu yaklaşıma göre insan diğer canlılardan daha üstün değildir. Tüm canlılar ve ekosistemler doğanın bir parçasıdır ve bu nedenle eşit şekilde değer görmelidir. İnsanların, doğaya ve diğer canlılara zarar vermemek için dikkatli davranması gerektiği vurgulanmaktadır.

Çevremerkezci yaklaşımlar, insan ihtiyaçlarını göz ardı ettiği ve ekonomik gelişmeye engel olabileceği gerekçesiyle eleştirilmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu yaklaşım, ekonomik büyümeyi sınırlayıcı olarak görülmektedir. İnsanların refahını ikinci plana atarak, doğanın korunmasını mutlak bir öncelik haline getirmek, bazı çevrelerce aşırı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak, insan etkinliklerinin doğrudan ve dolaylı sonuçları olarak ortaya çıkan çevre sorunları, insanın doğanın dışında olmadığını, tam tersine doğa ile etkileşim içinde olduğunun bir kanıtıdır. İnsan kendini doğadan ayrı ve çok önemli bir varlık olarak görmekten vazgeçerek doğadaki tüm varlıklar empati ve özen duygusu ile yaklaşmalıdır. Teknoloji ise insanı doğaya yabancılaştıran bir öğedir. Doğayı sömüren, kirleten ve yıkıma uğratan olanakların gelişmesini sağlayan teknoloji, çevre sorunlarının asıl nedenleri arasında gösterilmektedir. Yıkıcı sonuçlar doğurmayan, fiziksel sınırları gözetken ve insan etkinliklerinin doğaya uyumlu olmasını sağlayan uygun teknolojiler benimsenmelidir. Çevremerkezcilik, doğanın araçsallaştırılmasına tümüyle karşı çıkarak, içkin değer anlayışını ileri sürmektedir. İnsan için yararlı olup olmadığına bakılmaksızın doğadaki tüm varlıklar için değere sahiptir. Bu nedenle doğadaki varlıkları bizim için bir işleve sahip oldukları için değil kendileri değerli oldukları için korumalıyız (Eckersley, 1992). Öyleyse çevremerkezci bir çevre politikası, ekolojik sorunları insanla ilgili bir çerçeveye sını-

kıştırmayan ve içkin değeri olan doğadaki varlıkların iyi-oluş koşullarının bozulmasını önlemeye ya da düzeltmeye yönelik olmalıdır.

İnsanmerkezci ve Çevremerkezci yaklaşımlar arasındaki farklara kısaca göz attığımızda, İnsanmerkezci yaklaşıma göre doğa, insanlara sağladığı yararlar doğrultusunda değerlidir; Çevremerkezci yaklaşım ise doğanın kendi başına değerli olduğunu savunmaktadır. İnsanmerkezci yaklaşım, insanı doğanın sahibi olarak görürken; Çevremerkezci yaklaşım, insanı doğanın bir parçası olarak kabul etmektedir. İnsanmerkezci yaklaşım, doğal kaynakların insan ihtiyaçlarına göre kullanılmasını savunurken, Çevremerkezci yaklaşım, doğal kaynakların korunmasını ve sürdürülebilirliğini önceliklendirmektedir. İnsanmerkezci politika genellikle ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmelere odaklanırken, Çevremerkezci politika ekosistemlerin bütünsel korunmasını ve çevresel sürdürülebilirliği hedeflemektedir. Sonuç olarak, İnsanmerkezci ve Çevremerkezci yaklaşımlar, çevre sorunlarının çözümüne yönelik oldukça farklı bakış açıları ve çözüm yolları sunmaktadır. İnsanmerkezci yaklaşım, insan refahını merkeze alırken, Çevremerkezci yaklaşım, doğanın ve tüm canlıların kendi başına değerli olduğunu vurgulamaktadır. Her iki yaklaşımın değerli ve haklılık payı içeren birer bakış açısı olduğundan hareketle, çevresel sorunların çözümünde bu iki yaklaşımın dengeli bir şekilde kullanılması hem insanların refahını hem de ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamada önemli bir etken olabilir.

Çevresel Tehditlerin Kapsamı, Boyutları ve Küreselleşme

Çevresel tehditler, günümüzde küresel güvenlik tartışmalarının merkezinde yer alan çok boyutlu ve karmaşık bir konudur. Bu tehditler, ekosistemlerin bozulmasından kaynaklanan risklerin yanı sıra doğal kaynakların tükenmesi, iklim değişikliği, kirlilik ve biyolojik çeşitliliğin azalması gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu bölümde, çevresel tehditlerin kapsamı ve boyutları ile günümüzde artık çevre sorunlarının

neden küresel tehditler olarak nitelendirildikleri konusu incelenecektir.

İnsan-çevre ilişkilerinde sorunların ortaya çıkması, insan kaynaklı etkilerin doğal ilişkiler sistemini bozması ve dengelerini zorlaması ile olmaktadır. Bu nedenle *ekolojik sorunlar* insan sağlığını ve refahını ya da doğanın üretken potansiyelini tehdit eden bir çevresel durumlar ve olaylar olarak tanımlanabilir. Çevresel tehditler kısa ya da uzun dönemde ortaya çıkabilir; iki yönlü olabilir: bir taraftan toplumsal refahı etkileyen bir sorun doğa üzerinde, diğer taraftan doğanın üretkenliğindeki bozulma da refah ve sağlık üzerinde birtakım sonuçlar doğurabilir. İnsanların doğaya hâkim olma ve onu sınırsızca kendi yararına kullanma çabası 17. yüzyıldan sonra giderek artarak, sanayileşme ve teknolojik gelişmeler sürecinde 1800'lü yıllarda önce Batı Avrupa'da daha sonra tüm dünyada çevre sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede, dünyadaki hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme süreçleri ile artan ticaret, tüketim ve turizm faaliyetleri çevre sorunlarının ve gümünüzdeki çevresel tehditlerin sebepleri arasında yer almaktadır. 1970'li yıllardan itibaren dünya çapında çevre sorunları, uluslararası iş birliği çerçevesinde çözüm önerileri ve faaliyetleri içeren bir dizi konferans, antlaşma, yeni kurulan örgütler, fonlar vs. ile uluslararası ilişkilerin gündemine yerleşmiştir.

İklim değişikliği ve küresel ısınma, çevresel tehditlerin en geniş kapsamlı ve yıkıcı olanıdır. Atmosfere salınan sera gazlarının yol açtığı küresel ısınma, dünya genelinde hava olaylarını dramatik bir şekilde değiştirmektedir. Aşırı sıcaklık dalgaları, kuraklık, seller ve orman yangınları gibi aşırı hava olaylarının sıklığı ve şiddeti artmakta, bu da tarım, su kaynakları, altyapı ve insan sağlığı üzerinde büyük baskılar oluşturmaktadır. Deniz seviyesinin yükselmesi, kıyı bölgelerinde yaşayan milyonlarca insanı yerinden edebilir ve şehirlerin ekonomik altyapısını tehdit edebilir. İklim değişikliği, aynı zamanda su ve gıda kıtlığı gibi kaynak temelli çatışma-

ları tetikleyerek ulusal ve uluslararası güvenliği zayıflatmaktadır.

Öte yandan, nüfus artışı ve artan tüketim talebi, doğal kaynakların hızlı bir şekilde tükenmesine neden olmaktadır. Su, ormanlar, fosil yakıtlar ve biyolojik çeşitlilik gibi hayati kaynaklar üzerindeki aşırı kullanım, çevresel bozulmayı hızlandırmaktadır. Özellikle tatlı su kaynaklarının azalması, dünya genelinde su kıtlığına yol açmakta ve tarım ile enerji üretimini tehlikeye sokmaktadır. Su kıtlığı, bölgeler arası ve uluslararası çatışmaların temel nedenlerinden biri haline gelmiş, özellikle suya bağımlı ekonomilerde istikrarsızlık yaratmıştır.

Çevresel tehditlerin bir başka boyutu olarak hava, su ve toprak kirliliği hem çevresel hem de insan sağlığı üzerinde doğrudan etkisi olan önemli tehdit unsurlarıdır. Endüstriyel faaliyetler, fosil yakıt kullanımı ve tarımsal kimyasallar, ekosistemlerin dengesini bozarak biyoçeşitlilik kaybına ve ekosistem hizmetlerinin bozulmasına neden olmaktadır. Özellikle hava kirliliği, büyük şehirlerde solunum yolu hastalıklarının artmasına, yaşam kalitesinin düşmesine ve ölüm oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Aynı şekilde, deniz ve okyanuslardaki plastik kirliliği deniz yaşamını tehdit etmekte ve gıda zincirine girerek insan sağlığı için ciddi riskler oluşturmaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin azalması, çevresel tehditler içinde en tehlikeli sonuçları doğurabilecek bir boyuttur. Biyolojik çeşitlilik, ekosistemlerin sağlıklı ve dengeli bir şekilde işlemesi için kritik bir öneme sahiptir. Ancak insan faaliyetleri, özellikle ormansızlaşma, habitat tahribatı ve aşırı avlanma, birçok bitki ve hayvan türünü yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Biyolojik çeşitliliğin kaybı, sadece doğa üzerindeki etkileriyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda tarım ve balıkçılık gibi ekonomik sektörler üzerinde de yıkıcı etkiler yaratmaktadır. Ayrıca, ekosistem hizmetlerinin bozulması, gıda üretimi, su kalitesi ve iklim düzenleme gibi kritik süreçleri olumsuz etkilemektedir.

İklim değişikliği ve çevresel bozulmalar, doğal afetlerin sıklığını ve şiddetini artırmaktadır. Orman yangınları, kasırgalar, seller ve depremler hem insan yaşamını hem de ekonomik altyapıları tehdit etmektedir. Bu afetler, özellikle gelişmekte olan ÷lkelerde büyük yıkımlara neden olmakta ve bu ÷lkelerdeki savunmasız nüfusları daha da zor durumda bırakmaktadır. Ayrıca, afetler sonrası ortaya çıkan göç hareketleri, yerel ve ulusal düzeyde sosyal ve ekonomik krizleri derinleştirmektedir.

Son olarak gıda güvenliği tehditlerini de günümüzde çevresel tehditlerin bir boyutu olarak ele almak gerekir. İklim değişikliği, su kıtlığı ve biyolojik çeşitliliğin azalması, tarımsal üretim üzerinde ciddi tehditler oluşturmaktadır. Özellikle tarım alanlarının bozulması ve su kaynaklarının azalması, gıda üretimini olumsuz etkileyerek gıda fiyatlarının artmasına ve kıtlık riskinin yükselmesine neden olmaktadır. Bu durum, hem küresel ölçekte ekonomik istikrarı tehdit etmekte hem de özellikle yoksul ve savunmasız toplulukları derinden etkilemektedir. Sonuç olarak, çevresel tehditler, geniş bir yelpazede çok boyutlu riskler barındırmaktadır ve sadece ekosistemlerin dengesini değil, aynı zamanda insan yaşamını, ekonomik kalkınmayı ve küresel güvenliği doğrudan etkilemektedir. Bu tehditlerin ciddiyeti, çevresel güvenliğin ulusal ve uluslararası politikaların merkezine yerleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Halihazırda çevre sorunları ve küreselleşme arasındaki ilişki giderek karmaşıklaşan bir hal alırken, günümüzde *Küresel Çevre Sorunları* kavramı çevrenin yerel, ulusal, uluslararası ya da ulus-ötesi boyutları ile birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı etkileşim içinde olduğu gerçeğinin altı çizilmektedir (Baykal & Baykal, 2008). Çevre sorunları, doğal kaynakların tüketimi, ekosistemlerin bozulması ve çevresel kirlenme gibi faktörlerin dünya genelinde etkiler yaratan karmaşık ve geniş kapsamlı problemlerdir. Aslında bu sorunların küresel niteliği, coğrafı sınırları aşan özelliklerinden ve tüm dünyanın ekolojik sistemlere

bağımlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede çevre sorunlarının neden küresel olarak nitelendirildiklerini birkaç temel noktada anlatmak mümkündür: Öncelikle, çevre sorunlarının pek çoğu doğaları gereği zaten sınır-ötesi ya da sınır-aşan sorunlardır; coğrafı sınırlarla sınırlı kalmazlar. Örneğin; atmosferdeki sera gazı salınımları, sadece bir ÷lkenin değil, tüm dünyanın iklimini etkiler. Aynı şekilde, hava ve su kirliliği, rüzgarlar, nehirler ve okyanus akıntıları yoluyla ÷lke sınırlarını aşarak başka bölgelere yayılabilir. Bu nedenle, bir ÷lkede meydana gelen çevresel bir sorun, diğer ÷lkelerin ekosistemleri ve insan sağlığı üzerinde de etkili olabilir. Asit yağmurları, iç göllerin ya da kıyıların sınırdaş devletler tarafından kirlenmesi gibi sorunlar, bölgesel ya da küresel çerçevede etkileşimle ortaya çıkan ve çözülmesi gereken sorunlardır.

İkinci olarak çevre sorunları, küresel ekosistemler ve küresel ortak alanlar/miraslar nedeniyle küresel sorunlardır. Dünya, birbiriyle bağlantılı ekosistemlerden oluşan karmaşık bir yapıya sahiptir. Okyanuslar, atmosfer, ormanlar ve diğer ekosistemler, dünya genelinde iklimi, biyolojik çeşitliliği ve yaşam koşullarını düzenleyen sistemlerdir. Bu ekosistemlerde meydana gelen bozulmalar, örneğin Amazon ormanlarının yok olması veya kutuplardaki buzulların erimesi, dünya genelindeki hava döngülerini, sıcaklıkları ve yağış rejimlerini etkileyerek küresel sonuçlar doğurabilir. Bu nedendir ki, okyanuslar, derin deniz-yatakları, atmosfer, uzay ve Antarktika gibi küresel ortak alanların tahribatı ve sömürülmesiyle ilgili sorunlar tüm gezegenini bütünsel olarak tehdit etmektedir. Bu alanlar hukuki açıdan hiçbir egemen devletin sınırlarına dahil olmayan, insanlığın ortak kullanımına açık olan ve bu nedenle insanlığın ortak mirası olarak gelecek nesiller için korunması gereken alanlardır.

Üçüncü olarak, bazı çevre sorunları doğal olarak/özünde zaten küresel sorunlardır ve dünyayı ve ekosistemi bütünsel olarak etkilemektedirler. Ozon tabakasının incilmesi, iklim değişikliği ve

küresel ısınma gibi sorunlar, çevre sorunlarının küresel olmasının en açık örneklerindedir ve ancak küresel/uluslararası çabalarla çözülebilecek çevre sorunlarıdır.

Dördüncü olarak, birikimli küresel sorunlardan bahsetmek gerekir. Dünya üzerindeki doğal kaynaklar sınırlıdır ve bu kaynaklar küresel ölçekte kullanılmaktadır. Aşırı kullanma, tahribat ve kirlilik gibi çevresel bozulmaya yol açan etkenler, her ne kadar ilk başta yerel ya da bölgesel ölçekte oluşan sorunlar oldukları izlenimi verseler de bu tip çevre sorunları dünyanın pek çok yerinde yoğun bir şekilde ortaya çıktığından ve toplamda dünya coğrafyasının çok büyük alanlarını kapsadıklarından aslında birikimli (kümülatif) küresel sorunlardır. Verimli tarım alanlarının kaybı, toprak erozyonu, çölleşme, ormansızlaşma, nehirlerin, göllerin ve tatlı su kaynaklarının kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybı dünya genelindeki ekosistem hizmetlerini tehdit eder. Örneğin; ormansızlaşma sadece yerel ekosistemleri değil, aynı zamanda küresel karbon döngüsünü ve iklimi etkiler. Biyolojik çeşitlilik kaybı, gıda güvenliği, ilaç üretimi ve su kalitesi gibi hayati süreçleri de tehdit eden küresel bir sorundur.

Son olarak, küreselleşme döngüsü çevre sorunlarını küresel anlamda birbirine bağlamakta ve daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Aşırı kullanma, tahribat ve kirlilik gibi çevresel bozulmaya yol açan etkenler aslında mevcut politik, ekonomik ve sosyal süreçlerin, yapıların ve kurumlarının işleyişinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadırlar. Mevcut küresel ekonomik ve siyasi düzendeki zenginlik, güç ve bilginin dağılımı, enerji kullanımı, sanayileşme, aşırı nüfus artışı ve yoksulluk gibi olgularla çevre sorunlarının ortaya çıkış sebeplerini açıklamak mümkündür. Bu çerçevede küreselleşme ve devletler arasındaki ekonomik karşılıklı bağımlılık aslında tüm çevre sorunlarını daha da küresel hale getirmiştir. Bir ülkede üretilen malların çevresel ayak izi, ham madde çıkarmadan üretim süreçlerine ve nihai atıklarına kadar küresel etkiler yaratabilir. Örneğin, bir ülkedeki endüstriyel faaliyetler di-

ğer ülkelerdeki doğal kaynaklara zarar verebilir veya çevresel bozulmayı hızlandırabilir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerdeki yüksek tüketim seviyeleri, başka bölgelerdeki doğal kaynakların aşırı sömürülmesine neden olabilir.

Çevresel Güvenliğin Kökenleri ve Çevresel Güvenlik Yaklaşımları

Çevresel güvenlik kavramı, 20. yüzyılın sonlarına doğru gelişen küresel güvenlik tartışmalarının ve çevre hareketlerinin bir sonucudur. Bu kavram, güvenlik çalışmalarının genişleyen perspektifinin bir parçası olarak ortaya çıkmış ve sadece askeri tehditlerle sınırlı olmayan, insan yaşamını ve ekosistemleri tehdit eden çevresel faktörleri de içine almaya başlamıştır. Çevresel güvenliğin kökenlerini anlamak için, hem çevre sorunlarının küresel gündeme girmesini sağlayan olaylara hem de akademik ve politik çerçevede çeşitli gelişmelere bakmak gerekmektedir. Aslında çevresel kaygılar çok eskidir; ancak bugün bildiğimiz şekliyle çevresel güvenlik söylemi, 1970'lerden itibaren bilimsel gündemde ortaya çıkmıştır. 1970'ler ve 1980'lerde ise, uluslararası gündeme taşınmıştır. 1990'lar çevresel güvenliğin uluslararası çerçevede eylemsel hale geldiği dönemdir. 2000'lerle birlikte ise, insan güvenliği ve ekosistemin güvenliği boyutları ön plana çıkmıştır.

Çevresel güvenlik fikrinin temelleri, çevre sorunlarının geniş kitleler tarafından fark edilmeye başlandığı 1960'lı ve 1970'li yıllara dayanmaktadır. Özellikle 1962 yılında Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar (Silent Spring)* adlı kitabı, kimyasal tarım ilaçlarının doğa üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çekmiş ve çevre hareketlerinin ivme kazanmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemde çevresel bozulmaların insan sağlığına ve ekosistemlere zarar verdiği fark edilmeye başlanmış, artan nüfus ve aşırı tüketimin çevresel bozulma üzerindeki etkilerine dikkat çekmek amacıyla bazı önemli eserler peş peşe yayımlanmıştır. Paul R. Ehrlich'in *Nüfus Bombası (Population Bomb, 1968)* adlı kitabı ve Roma Kulübü'nün *Büyümenin Sınırları Raporu (Limits to Growth Re-*

port, 1972) çevre sorunlarının ve çevresel bozulmanın tüm gezegenin varlığını tehdit edebileceğini ortaya koyarak büyük ölçüde kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır. Ayrıca, Garnett Hardin'in *Ortak Alanların Trajedisi (Tragedy of the Commons)* başlıklı eseri, çevre ve güvenlik arasındaki bağlantıyı kurma açısından oldukça büyük önem taşımaktadır (Hardin, 1968). Çevre ve gezegenimizin güvenliği arasındaki ilişkiyi tanımlamada dönüm noktası, Richard Falk'ın 1971 yılında yayınlanan ve kaynak kıtlığı ile şiddet arasındaki ilişkiyi ele aldığı *Bu Tehlikedeki Gezegen (This Endangered Planet)* adlı eseridir (Falk, 1972).

1972 yılında İsveç'in Stockholm kentinde yapılan ilk uluslararası çevre konferansı olan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, küresel çevre sorunlarının ilk kez uluslararası platformda ele alınmasına olanak tanımış ve çevresel sorunların sınır aşan doğası ulusal ve uluslararası güvenlik tartışmalarına entegre edilmeye başlanmıştır. 1980'li yıllarda çevresel bozulmaların ulusal ve uluslararası güvenlik üzerindeki etkileri daha açık hale gelmiştir. Özellikle nükleer kazalar ve kimyasal sızıntılar gibi çevresel felaketler, doğrudan insan güvenliğini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. 1984 yılındaki *Bhopal Kimyasal Felaketi* ve 1986 yılında gerçekleşen *Çernobil Nükleer Felaketi*, çevresel olayların sadece çevreyi değil, aynı zamanda insanların yaşamını ve uluslararası istikrarı da etkilediğini gösteren önemli dönüm noktaları olmuştur. Bu tür felaketler, çevresel bozulmaların ulusal güvenlik kavramına dahil edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. 1987 yılında *Brundtland Raporu* olarak bilinen *Ortak Geleceğimiz (Our Common Future)* başlıklı rapor, *sürdürülebilir kalkınma* kavramını öne çıkararak çevresel sorunların güvenlik üzerindeki etkilerini tartışmaya açmıştır (Kates & Parris & Leiserowitz, 2005). 1992 Rio Zirvesi, 1997 Kyoto Protokolü, 2002 Johannesburg'daki Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi gibi uluslararası çevre konferansları ve antlaşmaları, çevreyi koruma ve iklim değişikliğiyle mücadele konusunda devletleri bir araya getirmiştir. Bu süreç, çevresel güvenlik tehditlerinin sadece yerel veya ulusal değil, küresel

bir sorun olduğunun anlaşılmasını sağlamıştır.

Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplini çerçevesinde güvenlik kavramı, Soğuk Savaş Dönemi boyunca askeri güvenlik olarak algılanmış ve Uİ teorileri tarafından askeri tehditler, sınır ihlalleri ve devletler arası çatışmalar çerçevesinde kuramsallaştırılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş Dönemi boyunca başatlığını sürdüren Realist teori, askeri ve stratejik konuları devletin bekası çerçevesinde yüksek politika, diğer tüm sosyal ekonomik ve kültürel konuları ise ikincil düzeyde ele aldığı alçak politika olarak sınıflandırır. Bu bağlamda Realistler çevre sorunlarını "doğrudan ulusal güvenliği etkilemediği sürece devletler arası ilişkileri daha az ilgilendiren önemsiz konular" (Erçandarlı, 2015) olarak nitelendirirler. Çevre sorunlarının ulusun varlığını devam ettirmesi çerçevesinde jeopolitik önem arz ettikleri ve çatışma yaratma ihtimalleri üzerinde duran Realizm, çevreyi ve doğal kaynakları devlet merkezli bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Örneğin, iklim değişikliği gibi çevresel meseleler uluslararası ekonomik ve siyasi istikrarı etkileyebilecekleri için devletler arası ve devlet için çatışmalara yol açabilirler. Öte yandan Realistler gibi Neoliberal Kurumsalcılık da doğayı insan merkezli bir perspektiften görerek, uluslararası çevre rejimlerine odaklanmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ve uluslararası iş birliği çerçevesinde çevre sorunlarının çözümünde bilim ve teknolojinin önderliğinde şekillenecek çevre rejimleri, Neoliberal Kurumsalcı teori merkezi bir öneme sahiptir. Sonuç olarak hem Neorealizm hem de Neoliberalizm, geleneksel güvenlik çerçevesinde uluslararası çevre sorunlarını devlet-merkezli bir bakış açısından ele alarak devletler için anlaşmazlık ve çatışma yaratabilecek yeni sorun alanları olarak tanımlamaktadırlar.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerdeki belirsizliklerin artması ve tehdit, tehlike ve risk algılarının çeşitlenmesi, güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasını ve bu kapsamda teorik tartışmaların yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir. Güvenlik çalışmalarının Uluslararası İlişkiler disiplini içerisindeki yeri,

bu dönemde akademik gündemin merkezi bir unsuru haline gelmiştir (Öztürk, 2014). Bu bağlamda, çevresel güvenlik kavramının geniş anlamda tartışılmaya başlanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni güvenlik anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. 1990'lardan itibaren güvenlik çalışmalarında Soğuk Savaş döneminin geleneksel güvenlik tehditleri (askeri ve stratejik) anlayışını aşan yeni bir paradigma ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletler arası çatışmaların görece azalmasıyla birlikte güvenlik tehditleri daha çeşitli ve çok boyutlu hale gelmiştir. Bu dönemde, çevresel bozulmalar, kaynak kıtlıkları, göç hareketleri ve küresel iklim değişikliği gibi sorunlar, geleneksel askeri tehditlerin yanında güvenlik riskleri ve tehditleri olarak kabul edilmeye başlanmıştır. 1994 yılında Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *İnsan Güvenliği* kavramını ortaya atmıştır (UNDP, 1994). Bu kavram, güvenliğin sadece devletler arası askeri tehditlerle sınırlı olmadığını, bireylerin günlük yaşamlarını tehdit eden sosyal, ekonomik ve çevresel riskleri de içerdiğini ortaya koymaktadır. İnsan güvenliği kavramı, çevresel güvenliğin daha da gelişmesine katkı sağlamıştır; çünkü çevresel tehditler (örneğin, su kıtlığı, doğal afetler, iklim değişikliği) doğrudan bireylerin hayatta kalma ve refah düzeylerini etkilemektedir (Brauch, 2008).

Çevresel güvenliğin akademik alanda bir araştırma konusu haline gelmesi, 1990'lı yıllarda hız kazanmıştır. Thomas Homer-Dixon gibi akademisyenler, çevresel bozulmaların çatışma ve güvenlik üzerindeki etkilerini inceleyerek çevresel güvenlik kavramının temellerini atmışlardır. Homer-Dixon'ın çalışmaları, özellikle doğal kaynakların azalmasının (su, ormanlar, enerji, vb.) sosyal istikrarsızlıklara ve çatışmalara yol açabileceğini öne sürmüştür. Bu çalışmalar, çevresel faktörlerin artık uluslararası güvenlik ve barış politikalarının bir parçası olarak ele alınması gerektiği fikrini ortaya koymuştur. Güvenlik ve çevre arasındaki bağlantıyla ilgili tartışmalar aslında 1980'lerde Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun 1987 yılında yayınladığı *Ortak Gele-*

ceğimiz başlıklı raporunda, bu bağlantıyı sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak ifade etmesinden bu yana gelişmiştir. Ele alınan çevre ve güvenlik bağlantısı temelinde devletlerin devam eden çevresel bozulmalara yönelik sorumlulukları vurgulanarak çevresel konular güvenlik boyutuna taşınmıştır (World Commission on Environment and Development, 1987). Güvenlik ve çevre tartışmalarının ilk safhalarında, çevresel bozulmanın fakirliğe ve çevresel kökenli çatışmalara yol açacağı iddiası genel olarak kabul edilmekteydi. Bununla birlikte üzerinde bir belirsizlik olan konu, güvensizliğin kendini nasıl göstereceği ve kurbanların kim olacağı konusudur.

1994'de yaptığı bir çalışmada Thomas Homer-Dixon, bir şekilde çevresel meselelere bağlanabilecek çatışmanın devletler arası savaştan ziyade ulus-altı çatışmalar şeklinde ortaya çıkmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir (Homer-Dixon, 1994). Çevresel kıtlığın şiddetli çatışmalarla olan bağlantısını araştırdığı bu kapsamlı çalışmada, doğal kaynakların arzının azalması durumunda devletler arasında kaynak savaşlarının gerçekleşme olasılığı, çevresel stres kaynaklı büyük ölçekli göçlerin grup kimliği çatışmalarına ve özellikle de etnik çatışmalara neden olup olmayacağı ve çevresel kaynaklı şiddetli kıtlık temelli ekonomik yoksunluk durumunda devletin temel kurumlarının işleyişinin aksamasının iç kargaşa ve sivil ayaklanmalara yol açıp açmayacağını incelemiştir. 1994'te yayınlanan araştırma sonucunda devletler arasında yenilenebilir kaynaklar temelli çatışma olasılığını destekleyen ciddi bulgulara rastlanılmamıştır. Ancak, yenilemeyen kaynaklara ilişkin çatışmaların çıkma olasılığının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çevresel kıtlığın sonucunda oluşan büyük ölçekli göçlerle birlikte grup aidiyetine dair çatışmalar, özellikle de etnik çatışmalar çıkma olasılığı oldukça yüksek olarak tespit edilmiştir. Son olarak, çevresel kaynaklı şiddetli kıtlığın ekonomik yoksunluğu arttırması, sosyal kurumların yıpranmasına sebebiyet verip çeşitli sivil iddiasızlık ve isyanlara yol açabilmektedir: ancak, çevresel kıtlığın yol açtığı ekonomik kötüleşmenin dev-

letin kurumları üzerindeki etkileriyle ilgili daha detaylı araştırmalar yapılmalıdır (Homer-Dixon, 1994). Homer-Dixon, daha sonraki yıllarda yaptığı detaylı olay çalışmalarında, şiddetin ortaya çıkmasının muhtemel olduğu koşul ve durumları belirlemeye çalışmıştır.

Diğer taraftan, Barry Buzan gibi Uİ akademisyenleri, devlete yönelen üç temel tehditten bahsetmektedir: birincisi, devlet fikrine yani ulus-devletin ideolojik varlığına yöneltilen tehditler; ikincisi, devletin fiziki varlığına yani vatandaşlarına ve temel kaynaklarına yöneltilen tehditler; üçüncüsü ise, devletin kurumsal kimliğine ve yapısına yani siyasi sistemine yöneltilen tehditler. Buzan, devlete yönelen tehditlerin askeri, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenliğe yönelik tehditler çerçevesinde incelenmesi gerektiğini ve tüm bu sektörlerin birbirlerine sıkı bir şekilde bağlı bir yapı arz ettiklerini söylemektedir. Bu noktada çevresel güvenlik, devletler dahil tüm insani oluşum ve örgütlenmelerinin içinde barındığı ekolojik sistemi hem bölgesel hem de tüm dünya ölçeğinde korumaktan geçmektedir (Buzan, 1998). Çevresel güvenlik sektörünün temel odak noktası (referans nesnesi) çevrenin kendisi ve uygarlığın sürdürülebilirliğidir. İnsan uygarlığını tehdit eden doğal çevre kaynaklı riskler ile insan faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel tehditler, bu sektörün duyarlılık ve tehdit alanlarını oluşturur. İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, ozon tabakasının delinmesi, enerji, nüfus, gıda ve ekonomik sorunlar gibi ekosistemdeki bozulmalar, çevresel güvenliğin temel gündem maddeleridir. Ayrıca, insan kaynaklı çevresel bozulma da çevresel güvenlik için öncelikli konular arasında yer almaktadır (Ağır, 2022).

Barry Buzan'ın tanımıyla *çevresel güvenlik*, "devletler dahil tüm insani oluşum ve örgütlenmelerinin içinde barındığı temel destek sistemi olan yerel ve gezegensel ekolojik sistemin hem bölgesel hem de tüm dünya ölçeğinde korunmasıyla ilgilidir" (Buzan, 1998). *Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 6. Değerlendirme Raporunda* da açıkça belirtildiği gibi çevresel güvenlik söyleminin temel

mantığı, insanoğlunun dünyanın yerel, bölgesel ve küresel ekosistemlerinin taşıma kapasitesinin ötesinde bir yaşam sürmekte olduğu gerçeğidir (IPCC, 2023). Bu bağlamda çevresel güvenlik, sadece ekolojik sistemlerin korunmasını değil, aynı zamanda bu sistemlerin bozulmasının yaratabileceği sosyal, ekonomik ve politik istikrarsızlıkların önlenmesini de kapsamaktadır. Küresel ısınma, biyolojik çeşitliliğin azalması, doğal afetlerin sıklığındaki artış ve temiz suya erişim gibi sorunlar, çevresel güvenlik tehditlerinin başında gelmektedir. Bu tehditler, sadece çevresel dengeyi değil, aynı zamanda toplumların hayatta kalma stratejilerini, ekonomik büyümelerini ve devletlerin güvenliğini de doğrudan etkilemektedir. Örneğin; su kıtlığı yaşayan bölgelerde tarım ve hayvancılık faaliyetleri azalırken, bu durum gıda güvenliği üzerinde büyük bir baskı yaratmakta ve kitlesel göçlere yol açabilmektedir. Bu da devletler arasında yeni tür çatışma riskleri oluşturmakta veya var olan sosyal huzursuzlukları derinleştirebilmektedir. Çevresel güvenlik, aynı zamanda insan güvenliği kavramının da önemli bir bileşenidir. İnsan güvenliği, bireylerin temel hak ve ihtiyaçlarının karşılanması anlamına gelirken, çevresel tehditler bu ihtiyaçların karşılanmasını doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin; temiz suya erişimin azalması, halk sağlığını tehdit ederken, sürdürülebilir enerji kaynaklarının yetersizliği ekonomik büyümeyi ve sosyal istikrarı tehdit etmektedir. Bu nedenle çevresel güvenlik, devletlerin sadece askeri güçle değil, aynı zamanda ekolojik dengeyi gözeten politikalarla güvenlik sağlamaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Çevresel güvenlik konusundaki farkındalığın artmasıyla birlikte, uluslararası toplum bu alanda çeşitli sözleşmeler ve iş birliği mekanizmaları geliştirmiştir. Sonuç olarak, çevresel güvenliğin kökenleri, çevre hareketlerinin yükselişi, çevresel bozulmaların güvenlik üzerindeki etkilerinin fark edilmesi, Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışındaki değişim ve insan güvenliği kavramının gelişimi gibi bir dizi olaya ve gelişmeye dayanmaktadır. Bu kökenler, çevresel sorunların sadece doğayı değil,

aynı zamanda insanların yaşamını, toplumların istikrarını ve uluslararası güvenliği nasıl tehdit ettiğini ortaya koymuştur. Çevresel güvenlik, bu nedenle küresel güvenlik politikalarının vazgeçilmez bir bileşeni haline gelmiştir.

Çevresel güvenlik kavramının üç temel boyutu bulunmaktadır (Barnett, 2017): birincisi, dünya ölçeğinde insan türü ve diğer canlı varlıkların yaşamlarını ve varlığını tehlikeye düşürecek olan çevresel kriz; ikincisi, çevre sorunlarının ekonomik ve siyasal istikrarı tehdit eden niteliği; üçüncüsü ise, çevresel kaynakların bölüşülmesi ve çevreden kaynaklanan sorunların ülkeler ve topluluklar arasında çatışmalara neden olma riski olarak özetlenebilir. Küreselleşen dünyada çevresel tehditler genel hatlarıyla *insan kaynaklı tehditler* (denizlerde ve içme suyu kaynaklarında kirlenme ve azalma, kimyasal, biyolojik ve nükleer atıklardan doğan sorunlar, iklim değişikliği ve küresel ısınma, erozyon ve bilinçsiz kullanım nedeniyle ekilebilir alanların azalması ve bozulması, ormanların sabotaj ve ticari amaçlı kesim nedeniyle azalması, çevre kirliliği, vb.) ve *doğal tehditler* (deprem, sel, hortum, kasırga, fırtına, tsunami, doğal yangın vb.) olarak sınıflandırılabilir. Tüm bu çevresel riskler ve tehditleri inceleyen kuramsal yaklaşımlar altı temel başlık altında toplanabilir.

Tablo-1’de farklı güvenlik yaklaşımlarının çevresel tehditlere karşı odaklandığı aktörleri, tehdit kaynaklarını ve tehditlerin ölçeğini özetlemektedir. *Ekolojik güvenlik*, ekosistemlerin insani faali-

yetler tarafından tehdit edilmesine odaklanırken, *ortak güvenlik* ulus-devletlerin küresel ve bölgesel çevresel değişimlerle karşı karşıya kalmasını ele alır. *Çevresel şiddet* ve *ulusal güvenlik* ise ulus-devletlerin savaş ve çevresel değişimlerden ulusal düzeyde nasıl etkilendiğini tartışmaktadır. *Yeşil savunma*, silahlı kuvvetlerin örgütsel tehditlere yanıtını vurgularken, *insani güvenlik*, bireylerin çevresel değişimlerle yerel düzeyde karşılaştığı tehditleri incelemektedir. Bu farklı yaklaşımlar, çevresel güvenliğin çok katmanlı bir olgu olduğunu göstermektedir.

Ekolojik güvenlik, doğal çevrenin insani faaliyetler nedeniyle tehdit altına girdiği durumları analiz eden ve bu tehditlere yönelik çözümler geliştirmeyi amaçlayan disiplinler arası bir yaklaşımdır. Bu kavram, insanın ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çevresel etkilerini merkeze alarak, ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması gerektiğini savunur. Sanayileşme, kentleşme, ormansızlaşma, kirlilik, tarımda kullanılan kimyasallar, fosil yakıt tüketimi ve benzeri insan faaliyetleri, ekosistemlerde geri dönüşüm hasarlara neden olabilmektedir. Ekosistem hizmetlerinin bozulması, yalnızca doğal çevrenin zarar görmesiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda biyolojik çeşitlilik kaybı, su ve hava kalitesinin düşmesi, gıda güvenliğinin tehlikeye girmesi ve iklim değişikliği gibi zincirleme etkilere yol açmaktadır. Bu bağlamda ekolojik güvenlik, çevresel bozulmaların neden olduğu risklerin sadece çevreyle sınırlı olmadığını, aynı zamanda

TABLO-1: Çevresel Güvenliğe Altı Temel Yaklaşım

Yaklaşım	Tehdit altında olan Aktör	Tehdidin Kaynağı	Tehdidin Ölçeği
Ekolojik Güvenlik	Doğal çevre	İnsani faaliyet	Ekosistem
Ortak Güvenlik	Ulus-devlet	Çevresel değişim	Küresel/bölgesel
Çevresel Şiddet	Ulus-devlet	Savaş	Ulusal
Ulusal Güvenlik	Ulus-devlet	Çevresel değişim	Ulusal
Yeşil Savunma	Silahlı kuvvetler	Yeşil/barış grupları	Örgütsel
İnsani Güvenlik	Bireyler	Çevresel değişim	Yerel

Kaynak: Barnett, J. (2017). "Çevre Güvenliği", *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, Alan Collins (Der.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık, 195.

toplumların ekonomik, sosyal ve politik yapıları üzerinde de tehdit oluşturduğunu vurgular. Örneğin, tarım alanlarının bozulması gıda üretimi ve dolayısıyla ekonomik güvenliği etkilerken, su kaynaklarının tükenmesi su savaşları ve iklim göçmenliğine neden olabilecek kadar ciddi bir boyuta ulaşabilir. Ekolojik güvenlik, doğanın insan ihtiyaçlarını karşılamak için bir kaynak olarak görülmesinden ziyade, kendi başına korunması gereken bir değer olarak ele alınması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Bu bağlamda ekolojik güvenlik, çevremerkezci bir perspektifle, ekosistemlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için ulusal/ uluslararası/küresel politikaların geliştirilmesini talep etmektedir. Özellikle, iklim değişikliğiyle mücadele, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi ve biyoçeşitliliğin korunması, ekolojik güvenlik politikalarının temel unsurları arasında sayılabilir. Sonuç olarak, ekolojik güvenlik, doğal çevrenin korunmasını yalnızca çevresel bir mesele değil, aynı zamanda insan güvenliği ve küresel istikrarın sürdürülebilirliği açısından kritik bir unsur olarak ele alınarak, çevre sorunlarına multidisipliner bir bakış açısıyla yaklaşmayı ve uzun vadeli stratejik çözümler geliştirmeyi hedeflemektedir.

Ortak güvenlik, çevresel değişimlerin ulus-devletler üzerinde yarattığı küresel ve bölgesel tehditlere odaklanan bir güvenlik anlayışıdır. Bu yaklaşım, çevresel değişimlerin sınır aşan etkilerini kabul ederek, bireysel devletlerin bu tehditlere tek başına karşı koyamayacağını ve çok taraflı iş birliği gerekliliğini vurgulamaktadır. İklim değişikliği, ozon tabakanın delinmesi, su kaynaklarının azalması, biyolojik çeşitlilik kaybı ve hava kirliliği gibi sınır-aşan çevresel sorunlar, devletlerin ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarını tehdit etmektedir. Örneğin, bir bölgedeki su kaynaklarının tükenmesi, sadece o ülkenin tarımsal üretimini değil, aynı zamanda komşu ülkelerdeki gıda ve su güvenliğini de etkileyebilir boyutlara ulaşabilmektedir. Bu tür etkiler, çevresel tehditlerin bir devletle sınırlı kalmadığını ve küresel bir güvenlik meselesi olarak ele alınması gerektiği-

ni göstermektedir. Ortak güvenlik çerçevesinde, devletlerin çevresel değişimlere karşı birlikte hareket etmeleri ve uluslararası düzeyde iş birliği sağlamaları kritik bir gerekliliktir. Bu bağlamda, 2015'te imzalanan Paris İklim Anlaşması gibi küresel düzenlemeler, ortak güvenlik anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bölgesel su paylaşım anlaşmaları ve çevresel izleme sistemleri gibi mekanizmalar, kaynak kullanımında adaletin sağlanması ve çevresel değişimlerin yönetilmesi açısından önem taşımaktadır. Ortak güvenlik yaklaşımı, çevresel tehditlerin yalnızca ekolojik bir sorun olmadığını, aynı zamanda devletlerin ulusal çıkarlarını doğrudan etkileyen bir güvenlik meselesi olduğunu kabul ederek, çok taraflı çözüm arayışlarını önceliklendirmektedir.

Çevresel şiddet, savaşların çevresel sistemler ve doğal kaynaklar üzerindeki yıkıcı etkilerini analiz eden bir güvenlik yaklaşımıdır. Bu kavram, savaş sırasında ekosistemlerin bozulması, doğal kaynakların tükenmesi ve çevresel tahribatın insan yaşamını tehdit edecek boyutlara ulaşmasını irdelemektedir. Savaşların neden olduğu ormansızlaşma, tarım alanlarının tahribatı, su kaynaklarının kirlenmesi ve hava kirliliği gibi çevresel etkiler, yalnızca çatışmanın yaşandığı bölgelerde değil, daha geniş bir coğrafyada ekosistemlerin dengesini bozabilir. Örneğin, 1991 Körfez Savaşı sırasında Kuveyt petrol kuyularının ateşe verilmesi, çevrede uzun vadeli tahribata yol açarak sadece bölgeyi değil, küresel atmosferik sistemleri de olumsuz etkilemiştir. Çevresel şiddet, savaşın doğrudan etkileriyle sınırlı kalmayıp, savaş sonrası dönemde ortaya çıkan ekolojik sorunları da kapsamaktadır. Yıkılan altyapılar, mayınlı alanlar ve çevreye bırakılan toksik atıklar, savaş sonrası rehabilitasyon süreçlerini zorlaştırarak uzun vadeli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çevresel şiddet sadece çevrenin korunması meselesi değil, aynı zamanda ulusal güvenlik ve toplumsal istikrar açısından da kritik bir sorundur. Akademik düzeyde, çevresel şiddet çalışmalarını, savaş sonrası ekosistem restorasyonu,

sürdürülebilir barış süreçleri ve çevresel adalet politikalarının oluşturulması için gerekli bir çerçeve sunmaktadır.

Ulusal güvenlik yaklaşımı, çevresel değişimlerin ulus-devletler üzerinde yarattığı tehditleri ulusal düzeyde ele alan bir güvenlik anlayışıdır. Çevresel bozulmaların ve iklim değişikliğinin ulusal güvenliği nasıl tehdit ettiğini anlamaya çalışan bu yaklaşım doğal afetler, kuraklık, su kaynaklarının tükenmesi, gıda güvenliği krizleri ve deniz seviyesinin yükselmesi gibi çevresel faktörlerin devletlerin ekonomik, sosyal ve politik istikrarını doğrudan etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu sorunlar çoğunlukla küresel ve sınıraşan boyutlarıyla devletlerin kontrolü dışındadır. Örneğin, su kaynaklarındaki azalma, tarımsal üretimi ve enerji üretimini etkileyerek ulusal ekonomik krizlere yol açabilmekte, doğal afetlerin artan sıklığı ve şiddeti, devletin afet yönetimi kapasitesini zorlayarak güvenlik tehditleri yaratabilmektedir. Bu bağlamda, çevresel değişimlerin etkilerini ulusal güvenlik stratejilerine dahil etmek, devletlerin bu tehditlere karşı dayanıklılığını artırmakla ilgili stratejiler üretmek amacındadır. Ulusal güvenlik yaklaşımında, çevresel değişim sadece çevreyle ilgili bir sorun olarak değil, aynı zamanda ulusal çıkarları tehdit eden bir güvenlik meselesi olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, ulusal güvenlik stratejileri, çevresel tehditleri yalnızca iç politika kapsamında değil, dış politika bağlamında da ele almalıdır. Su paylaşımı anlaşmazlıkları, kaynak savaşları ve çevresel göçler gibi sorunlar, ulusal güvenlik için potansiyel riskler oluşturmaktadır. Çevresel değişimlerin yönetimi, ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmeli ve devletler, bu tehditlere karşı aktif politikalar geliştirmelidir.

Yeşil savunma, silahlı kuvvetlerin hem savaş sırasında hem de barış dönemlerinde çevreye zarar verdikleri bilindiğinden, özellikle askeri operasyonlar ve diğer barış zamanı askeri faaliyetlerin çevre üzerinde yaratabileceği tahribatı minimize etmeyi hedeflemektedir. Çevre gruplarının ve barış yanlısı örgütlerin, askeri operasyonların doğa

üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı geliştirdiği eleştiriler ve kampanyalar, silahlı kuvvetlerin çevresel sorumluluklarını yerine getirmesini zorunlu kılmaktadır. Askeri faaliyetler, çevresel bozulmaya yol açabilecek geniş bir yelpazede etki gösterebilir; bunlar arasında savaş sırasında doğal kaynakların tahribatı, kara ve denizlerdeki kirlilik, ekosistemlerin yok edilmesi ve yerinden edilmelere yol açan çevresel değişiklikler yer almaktadır. Yeşil savunma, bu tür etkileri azaltmaya yönelik stratejiler geliştirerek askeri operasyonlarda çevreyi koruyacak önlemler alınmasını ve savaş sonrası çevresel restorasyon çalışmalarının yapılmasını teşvik etmektedir. Yeşil savunmanın bir diğer önemli boyutu, askeri stratejilerin çevre ile uyumlu hale getirilmesidir. Çevresel hareketlerin artan etkisiyle birlikte, silahlı kuvvetler çevre dostu teknolojiler ve sürdürülebilir savunma stratejilerini benimsemeye başlamıştır. Ayrıca, çevresel etkilere duyarlı askeri stratejiler, devletlerin uluslararası alandaki prestijini artırabilmekte ve çevre dostu politikaların bir parçası olarak, askeri harcamaların ve operasyonların küresel çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, yeşil savunma sadece askeri kuvvetlerin çevreyi koruma sorumluluğunu yerine getirmesi değil, aynı zamanda çevre dostu stratejilerin uluslararası barış ve güvenlik çabalarıyla uyumlu bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır.

İnsan güvenliği yaklaşımı, çevresel değişimlerin bireyler üzerindeki doğrudan etkilerini inceleyen bir güvenlik yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, çevresel bozulmaların ve iklim değişikliğinin insanların yaşamlarını tehdit etme biçimlerine odaklanmaktadır: sel, kuraklık, gıda ve su güvenliği sorunları gibi çeşitli çevresel faktörler, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırarak yaşam kalitesini ciddi şekilde etkilemektedir. Özellikle çevresel afetler, yerinden edilmelere ve göçlere yol açarak, bireylerin hem fiziki hem de psikolojik sağlığını tehdit edebilmektedir. Ayrıca genel olarak gıda ve su kaynaklarının azalması, toplumsal eşitsizlikleri derinleştirerek, özellikle kırılgan

grupların (yoksullar, yaşlılar, kadınlar ve çocuklar) güvenliğini daha da tehdit eder hale gelmektedir. Bu bağlamda, insan güvenliği, bireylerin çevresel tehditlere karşı korunmasını ve sağlıklı bir yaşam sürdürebilmelerini teminat altına almayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımda, çevresel değişikliklerin bireylerin sosyal ve ekonomik yapıları üzerinde yarattığı etkiler de dikkate alınır. İnsan güvenliği, sadece doğrudan çevresel tehditleri değil, aynı zamanda bu tehditlerin yol açtığı toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimleri de ele alır. Örneğin, kuraklık nedeniyle gıda üretiminin azalması, toplumsal huzursuzlukları ve yerinden edilme gibi olguları tetikleyebilir. İnsan güvenliği anlayışı, bu tür durumları önlemek için yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma ve çevre yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi gerektiğini savunur. Ayrıca, çevresel değişikliklerin bireylerin yaşamları üzerindeki etkilerini minimize etmek amacıyla afet hazırlığı, erken uyarı sistemleri ve kriz yönetimi gibi stratejilerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde, bireylerin çevresel tehditlere karşı daha dayanıklı hale gelmesi sağlanabilir. Aslında çevresel güvenlik, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının 1994'te yayınladığı ilk insan güvenliği tanımındaki (ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve siyasi güvenliğin yanı sıra) 7 kategoriden biri olarak yer almıştır. Özetle çevresel güvenlik kavramı, çevresel tehditlerin ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini vurgulamaktadır. Çevresel güvenliğin sağlanması, sadece doğal kaynakların korunmasını değil, aynı zamanda toplumsal barışın, ekonomik refahın ve küresel istikrarın sürdürülebilir bir şekilde devam etmesini de içermektedir.

Sonuç

Yeni güvenlik yaklaşımları çerçevesinde çevresel güvenlik, giderek artan bir şekilde ulusal ve uluslararası güvenlik stratejilerinin merkezine yerleşmektedir. İklim değişikliği, doğal kaynakların tükenmesi, çevresel kirlilik ve biyolojik çeşitliliğin kaybı gibi sorunlar, geleneksel güvenlik kavramı-

nın sınırlarını aşarak, devletlerin ve toplumların varlığını tehdit eden küresel güvenlik sorunları haline gelmiştir. Çevresel güvenliğin, yalnızca askeri tehditlerle sınırlı kalmayan, çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olduğu artık geniş çevreler tarafından kabul edilmektedir.

Çevresel tehditlerin küresel doğası, bu sorunların yalnızca ulusal çabalarla çözülemeyeceğini göstermektedir. Küresel işbirliği, çevre politikalarının uluslararası düzeyde uyumlaştırılması ve sürdürülebilir kalkınma stratejilerinin benimsenmesi, çevresel güvenliğin sağlanması açısından hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, çevresel güvenliğin sağlanmasında devletlerin yanı sıra sivil toplum örgütleri, uluslararası kuruluşlar ve özel sektör gibi aktörlerin de etkin rol alması gerekmektedir. Bu bağlamda, çevresel güvenlik anlayışı, insanmerkezci yaklaşımlardan uzaklaşarak çevremerkezci bir perspektife doğru evrilmek zorundadır. Çevrenin korunması, yalnızca insanların kısa vadeli çıkarları için değil, gezegenin uzun vadeli sürdürülebilirliği ve tüm canlıların refahı için önceliklendirilmelidir. Yeni güvenlik yaklaşımlarında çevreyi merkeze alarak, ekosistemlerin korunmasını ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini temel alan politikaların geliştirilmesi hem çevresel hem de insani güvenliği artıracaktır.

Sonuç olarak, çevresel güvenliğin sağlanması, günümüz dünyasında güvenlik kavramının yeniden tanımlanmasını gerektiren bir süreçtir. Çevresel güvenlik, yeni güvenlik anlayışının ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve bu kavram, sürdürülebilir bir gelecek inşa etmenin anahtarı olarak görülmelidir. Küresel işbirliği ve bütüncül yaklaşımlar olmaksızın, çevresel tehditlerin üstesinden gelmek mümkün değildir. Çevre sorunlarının yalnızca birer ekolojik mesele değil, insan güvenliği ve toplumsal istikrarla doğrudan ilişkili olduğunu kabul etmek, daha barışçıl ve sürdürülebilir bir dünya yaratmanın ön koşuludur. Bu nedenle, çevresel güvenlik, sadece bugünün değil, geleceğin güvenlik anlayışını da şekillendirecek en önemli unsurlardan biri olarak karşı-

mıza çıkmaktadır. Çevresel tehditlerin boyutları arttıkça, bu tehditlerle mücadelede çok boyutlu, bütüncül ve sürdürülebilir yaklaşımlar geliştirmek, gezegenimizin geleceği için kaçınılmaz bir zorunluluk haline gelmiştir.

Kaynakça

- Ağır, B.S. (2022). *Güvenlik Çalışmaları: Kuram, Kavram ve Eleştiri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Barnett, J. (2017). Çevre Güvenliği, *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları*, Alan Collins (Der.), İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, Röle Akademik Yayıncılık, 190-207.
- Baykal, H. & Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünyada Çevre Sorunları, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (9), 1-17.
- Brauch, H. G. (2008). Güvenliğin Yeniden Kavramlaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 1-47.
- Buzan, B., Waever, O. ve de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*, Londra: Lynne Rienner.
- Çevre Kanunu* (1983). <https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=2872&MevzuatTertip=5>, [Erişim Tarihi: 01.08.2024].
- Dalby, S. (2008). Güvenlik ve Çevre Bağlantılarına Yeniden Bakmak, *Uluslararası İlişkiler*, 5 (18), 179-195.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism And Political Theory: Toward An Ecocentric Approach*, Londra: Routledge.
- Eckersley, R. (2012). Green Theory, Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith (Der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, Oxford: Oxford University Press, 266-286.
- Erçandarlı, Y. (2015). Yeşil Teori, Ramazan Gözen (Der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 493-515.
- Erdem, E.İ. (2016). İnsani Güvenlik Kavramı Bağlamında Çevre Güvenliği, *Gazi Akademik Bakış*, 10 (19), 255-281.
- Falk, R.A. (1972). *This Endangered Planet: Prospects and Proposals for Human Survival*, New York: Vintage Books.
- Görmez, K. (2020). *Çevre Sorunları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of Commons, *Science*, 162, 1243-1248.
- Homer-Dixon, T.F. (1994). Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases, *International Security*, 19(1), 5-40.
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Climate Change 2023 Synthesis Report*, https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf, [Erişim Tarihi: 01.08.2024].
- Kates, R.W., Parris, T.M. ve Leiserowitz, A.A. (2005). *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 47 (3), 8-21.

- Kaya, Y. (2019). *Ekolojik Güvenlik*, Bursa: Dora Yayıncılık
- Kaypak, Ş. (2012). Güvenlikte Yeni Bir Boyut; Çevresel Güvenlik, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (8), 1-22.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban A. (2016). *Çevre Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1990), *Çevre ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mitchell, R.B. (2013). International Environmental Politics, Walter Carlsnaes, Thomas Risse and Beth A. Simmons (Der.), *Handbook of International Relations*, (London: Sage), 801-826.
- O'Neill, K. (2017). *The Environment and International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Öztürk, Z.A. Uluslararası İlişkilerde Güvenliği Yeniden Düşünmek: Geleneksel ve Alternatif Yaklaşımlar, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Tayyar Arı (Der.), Bursa: Dora Yayıncılık, 2014.
- Söker, Ç. ve Özlük, E. (2018). Uluslararası İlişkilerde Çevreyi Merkeze Taşımak: Temel Yaklaşımlar ve Tartışmalar, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), 227-262.
- Thompson, S. C. G. & Barton, M. A. (1994). Ecocentric and Anthropocentric Attitudes Toward the Environment, *Journal of Environmental Psychology*, 14 (2), 149-157.
- United Nations, *Conferences: Environment and Sustainable Development*, <https://www.un.org/en/conferences/environment>, [Erişim Tarihi: 13.08.2024].
- United Nations Development Programme (UNDP). (1994). *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*, <https://hdr.undp.org/system/files/documents/hdr1994encompletenostats.pdf>, [Erişim Tarihi: 01.08.2024].
- Vural, Ç. (2018). Çevresel Güvenliğin Gelişimi, *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 6 (1), 20-38.
- World Commission on Environment and Development. (1987). *Our Common Future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>, [Erişim Tarihi: 01.08.2024].

Extended Summary

Environmental concerns that emerged in developed countries in the 1960s gained global attention through international conferences and agreements in the 1970s, expanding traditional security definitions to include economic, social, and environmental threats. The concept of environmental security reflects this shift, addressing global environmental issues. The article explores environmental security within the framework of new security approaches, examining its conceptual origins, evolution, and dimensions. It highlights ecology as a holistic science that studies interactions between organisms and their environments, tracing its roots to 19th-century, and key concepts such as ecosystems and ecological balance. Historically, international environmental issues date back to the 14th century, however became more structured in the 19th century, focusing on resource conservation and pollution. Significant global efforts began after the World War II, with milestones such as the 1972 Stockholm Conference, which introduced environmental concerns into international agendas and established the UN Environment Program (UNEP). Subsequent summits, including the 1992 Rio Earth Summit and the 2002 Johannesburg Summit, advanced sustainable development initiatives and international cooperation. The article underscores the interplay between globalization, environmental challenges, and security, emphasizing the need for collective action.

Anthropocentric and ecocentric approaches represent two fundamental perspectives on humanity's relationship with nature. Anthropocentrism prioritizes human interests, viewing nature as a resource for human use and valuing it based on its utility. It often emphasizes short-term solutions, technological reliance, and economic growth. However, this approach is criticized for contributing to environmental degradation and neglecting the intrinsic value of ecosystems. In contrast, ecocentrism argues that nature and all living beings possess intrinsic value independent of human benefits. It advocates for holistic conservation, recognizing humans as part of nature, and prioritizing long-term ecological sustainability. This perspective emphasizes equality among all species and opposes the exploitation of natural resources solely for human gain. Critics argue that ecocentrism may hinder economic development, particularly in developing nations. A balanced integration of both approaches could provide effective solutions to environmental challenges, ensuring human welfare and ecological sustainability.

In a globalised world, environmental threats are complex global challenges: human activities since industrialization have disrupted ecological balance, causing significant risks to human well-being and economic development. Climate change intensifies extreme weather events, sea level rise, and resource scarcity, triggering conflicts and displacing populations. Overuse of resources, such as water and forests, exacerbates ecological degradation and threatens food and water security. Pollution impacts human health and ecosystems, while biodiversity loss undermines agricultural and economic systems. Environmental issues transcend borders affecting global ecosystems: global commons and interconnected ecosystems require international cooperation. Globalization further complicates these problems by linking consumption patterns and environmental footprints across nations. Addressing these multidimensional threats demands urgent integration of environmental security into global and national policies.

The concept of environmental security emerged in the late 20th century as global environmental issues became integral to security studies. Initially focused on military threats, the scope of security expanded to include environmental factors threatening human life and ecosystems. Key milestones include Rachel Carson's *Silent Spring* (1962), the 1972 Stockholm Conference, and the Brundtland Report (1987), which introduced sustainable development. Environmental disasters like Bhopal (1984) and Chernobyl (1986) highlighted the intersection of environmental and human security. The post-Cold War period saw a shift towards broader security paradigms, emphasizing threats like resource scarcity, climate change, and ecosystem degradation. Scholars like Thomas Homer-Dixon and Barry Buzan examined the links between environmental degradation, conflict, and societal instability. Environmental security now encompasses protecting ecosystems, addressing climate risks, and fostering global cooperation to mitigate social, economic, and political disruptions caused by environmental crises. It aligns closely with human security and sustainable development goals.

Environmental security has become an integral part of national and international security strategies, addressing threats that extend beyond traditional military concerns. It also highlights the multifaceted impacts of environmental challenges threatening global stability, economic prosperity, and societal well-being. Key theoretical approaches to environmental security include ecological security, focusing

on the protection of ecosystems from human-induced threats and advocating for sustainable policies to safeguard biodiversity and natural resources; common security, emphasizing global cooperation to address transboundary environmental issues; environmental violence, analysing the destructive effects of warfare on ecosystems; national security, examining how environmental degradation undermines state stability and requires the integration of ecological threats into national defence strategies; green defence, promoting environmentally sustainable military practices and minimizing ecological harm during military operations; and human security, based on the direct impacts of environmental changes on individuals. These approaches underscore the growing recognition of global environmental threats requiring multilateral collaboration and the inclusion of diverse actors, from states to civil society. Ultimately, environmental security represents a critical element in redefining current security paradigms: moving beyond anthropocentric views, it emphasizes ecosystem preservation and long-term planetary sustainability. It redefines traditional security concepts, integrating environmental concerns as essential to human security and global stability. Holistic, collaborative approaches are crucial to tackling these challenges and building a peaceful, sustainable future, making environmental security a key pillar of contemporary and future security frameworks.